

Дем'яновський О. Ю.

голова Української асоціації по конярству "Укркіньпром"
(Україна, Київ), demau@ukr.net**СТАНОВЛЕННЯ СЕЛЕКЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТВАРИН ЯК ОСНОВИ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПЛЕМІННОЇ СПРАВИ**

Автором поставлено за мету обґрунтувати, що розроблення наукових основ селекції у тваринництві було об'єктивною передумовою становлення вітчизняної племінної справи. Дослідження ґрунтується на використанні комплексу загальнонаукових, структурно-функціональних та історичних методів, а також широкої джерельної бази, основу якої становлять архівні документи. У статті показано, що теоретичні та методологічні засади селекції сільськогосподарських тварин, а саме вчення про породотворення, цілеспрямований добір і підбір, оцінку племінних якостей, сформульовані вченими галузевих науково-дослідних установ та вищих навчальних закладів. Обґрунтовано, що українським ученим належить пріоритет у розробленні першої наукової методики породотворення, покладеної в основу виведення порід і типів сільськогосподарських тварин. Наведено характеристику продуктивних ознак порід сільськогосподарських тварин, виведених вітчизняними вченими впродовж досліджуваного періоду.

Ключові слова: племінна справа, тваринництво, селекція сільськогосподарських тварин.

Селекція сільськогосподарських тварин, основне завдання якої полягає у виведенні та поліпшенні порід, типів, стад, ліній, родин і кросів на основі добору та підбору, використання різних методів розведення, що зумовлюють спрямовану зміну спадковості, становить основу вітчизняної племінної справи. Наприкінці XIX – на початку XX ст. селекція у тваринництві набула наукового підґрунтя, сформувалася як самостійна галузь знання.

Попередніми дослідниками відтворено окремі аспекти становлення та розвитку теорії та методології племінної справи в Україні [0; 2; 3; 4; 0]. Однак, до цього часу не представлено цілісного науково-історичного аналізу становлення її селекційно-теоретичних засад, що були розроблені вченими галузевих науково-дослідних установ і вищих навчальних закладів, і поставлено за мету даного дослідження.

Автором використано історичні (порівняльно-історичний, предметно-хронологічний), загальнонаукові (аналіз, синтез, типологізація) та джерелознавчий методи дослідження. Методологія дослідження ґрунтується на застосуванні системно-історичного підходу.

Як засвідчили результати дослідження, на українських землях кінця XIX – початку XX ст. важливого значення надавалося розвитку тваринництва, що здебільшого зумовлювалося природно-географічними, екологічними та соціально-економічними факторами. Виведення низки порід і типів, формування державного замовлення на виробництво продукції тваринництва, організація галузевих науково-дослідних інституцій та вищих навчальних закладів – об'єктивні передумови становлення вітчизняної племінної справи.

У першій половині XX ст. вітчизняний генофонд сільськогосподарських тварин був представлений породами як місцевої, так і зарубіжної селекції. Значну частку худоби склали породи, виведені методом народної селекції. Слід відмітити, що в подальшому їх використовували як материнську основу при створенні нових порід і типів сільськогосподарських тварин.

Охарактеризуємо особливості породного складу вітчизняного генофонду та методи, що використовувалися при виведенні та селекційному вдосконаленні основних порід сільськогосподарських тварин. Так, однією з аборигенних порід великої рогатої худоби, яка була ство-

рена наприкінці XVIII – на початку XIX ст., була білоголова українська. Її виведено на основі відтворного схрещування місцевої худоби з гронінгенським відрідом голландської породи. До цінних господарських ознак породи передусім відносять виняткову пристосованість до кормових і кліматичних умов Полісся, досить високу оплату корму молоком. Проблемою селекційного вдосконалення білоголової української худоби, що спрямовувалась на поліпшення екстер'єрно-конституціональних ознак і зростання удою, займалися В. П. Устьянцев, М. О. Староверов, К. С. Бірюкова, М. А. Кравченко та ін. [0].

Однією з найбільш унікальних аборигенних порід великої рогатої худоби є сіра українська, яка взяла свій початок від дикого тура і була продуктом тривалої еволюції та народної селекції. Їй притаманний комплекс цінних характеристик, таких як пристосованість до місцевих умов розведення, міцність конституції, висока жирномолочність, задовільна якість м'яса, довголіття, дрібнопліддя. Проблема селекційного вдосконалення сірої української породи знаходилася у центрі уваги П. О. Пахомова, І. Г. Зоріна, Ф. Ф. Ейснера, І. Ф. Шульженка і спрямовувалася на збереження усього комплексу її господарських корисних ознак [0].

Зі створенням перших галузевих навчальних закладів, а згодом науково-дослідних установ розпочалася цілеспрямована робота з виведення нових порід великої рогатої худоби. Слід відмітити, що в основі їх створення було схрещування місцевої малопродуктивної худоби з завезеними в різні роки іноземними породами. Так, червона степова порода створювалася наприкінці XVIII – на початку XIX ст. на півдні країни у результаті складного відтворного схрещування місцевої худоби, переважно сірої української, з породами, завезеними іноземними та російськими переселенцями в період колонізації таврійського степу. До середини XIX ст. здійснювалася її однобічна селекція в молочному напрямі. У наступні десятиріччя худобу вдосконалювали методами внутрішньопорідної селекції, а наприкінці XIX ст. почали схрещувати з англєрською, вільстермаршською, голландською та іншими породами. Свою назву червона степова порода отримала в 1939 р., коли її було визнано плановою для УРСР. У її селекційне вдосконалення значний внесок зробили вчені Дніпропетровського сільськогосподарського інституту та Всесоюзного інституту гібридизації і акліматизації тварин: Х. І. Класен, Г. В. Цапенко, І. С. Журавок та ін. [0].

Виведення чорно-рябої худоби було започатковане у кінці XIX ст. завдяки завезенню чорно-рябої породи голландської та німецької селекції до західних районів країни. У результаті її чистопородного розведення та схрещування з місцевою худобою створено масив тварин, відомий як львівська група. Іншим осередком чорно-рябої худоби були поміщицькі господарства Поділля, де на основі остфрїзької худоби, завезеної на початку XX ст. з Ольденбургської провінції Німеччини, сформовано подільську групу. У розроблення методів племінного вдосконалення чорно-рябої породи, яку було затверджено лише в 1955 р., значний внесок зробили Х. І. Класен, Ф. Ф. Ейснер, А. Б. Ружевський та інші вчені [0].

Масив симентальської худоби сформовано в кінці XIX – на початку XX ст. на основі відтворювального та

поглинального схрещування місцевої худоби, в основному сірої української, зі швейцарськими симентами. Упродовж тривалого періоду розведення симентальська худоба добре пристосувалася до місцевих умов утримання та годівлі, вирізнялася міцною конституцією, великою живою масою, резистентністю, високими удоями і жирномолочністю. За оплатою корму, приростом живої маси та економічною ефективністю виробництва яловичини їй належало перше місце серед молочних і комбінованих порід. У 1933 р. симентальську породу визнано плановою для УРСР. Розробниками селекційного поліпшення цієї породи були М. Д. Потьомкін, І. І. Клодницький, І. М. Ключко, І. А. Зозуля. Методичне керівництво породного поліпшення здійснював Український інститут тваринництва [0].

Виведення лебединської породи розпочали з 1881 р., від часу надходження до Майнівського землеробського училища перших тварин швіцької породи. Їх схрещували з місцевою худобою, переважно сірою українською. Особливо широких масштабів схрещування набуло в 20-х роках, охопивши всю масу селянської худоби даної зони. Затверджено лебединську породу було в 1950 р. Значний внесок у її створення та вдосконалення зробили Д. С. Бондаренко, О. Ю. Яценко, Г. А. Кириченко, С. М. Гайдаш, Л. А. Цапенко та ін. [0].

У галузі вівчарства першою вітчизняною породою овець був асканійський рамбульє, виведений у 1925–1935 роках М. Ф. Івановим на базі Всесоюзного інституту гібридизації та акліматизації тварин. Породу створено на основі ретельного добору тварин, індивідуального та лінійного підбору й схрещування місцевих мериносів з баранами американського рамбульє з одночасним поліпшенням годівлі й утримання тварин. Слід відмітити, що М. Ф. Іванову належить пріоритет у розробленні першої наукової методики породотворення, яку в подальшому використовували як основу при виведенні інших вітчизняних порід і типів тварин [0].

Під керівництвом вченого на основі схрещування дикого муфлона з мериносовими вівцями створено таку породу овець – гірський меринос, який успадкував від муфлона активний темперамент, здатність швидко рухатися. У кінці 30-х років цих тварин передали для апробації у виробничих умовах і подальшого розведення в господарства Північного Кавказу з розміщенням їх у зоні високогірних пасовищ, недоступних для культурних порід. Однак, у роки фашистської окупації гірський меринос був майже повністю знищений [0].

У першій половині ХХ ст. також було отримано ряд селекційних досягнень у галузі свинарства. Першою було затверджено українську степову білу породу, виведену М. Ф. Івановим у 1934 р. методом відтворного схрещування самок місцевих порід свиней з кнурами великої білої породи англійської селекції на базі Всесоюзного інституту гібридизації і акліматизації тварин. Ця порода відзначалася високою резистентністю і була добре адаптована до умов посушливого клімату півдня УРСР.

У кінці 30-х років минулого сторіччя також було апробовано велику білу породу свиней вітчизняної селекції, створену на основі акліматизації тварин, завезених з Англії, а також з використанням їх у поглинальному схрещуванні з малопродуктивними місцевими

породами. Значний внесок у формування генотипів великої білої породи вітчизняної селекції зробили М. М. Завадовський, М. М. Щепкін, М. Ф. Іванов, А. П. Редькін, О. П. Бондаренко [0].

Миргородську породу свиней виведено методом складного відтворного схрещування місцевих чорно-рябих свиней з кнурами беркширської, середньої білої, частково великої білої, темворської та великої чорної порід під методичним керівництвом О. П. Бондаренка на базі Всесоюзного науково-дослідного інституту свинарства. До цінних біологічних ознак цієї породи відносили добру пристосованість до різноманітних умов утримання, стресостійкість, здатність використовувати соковиті та грубі корми, міцну конституцію, скороспілість. Миргородська порода об'єднала схожих за напрямом продуктивності та будовою тіла кролевецьку, придніпровську й подільську породні групи свиней [0].

Ряд селекційних досягнень було створено в цей період у галузі конярства. Зокрема, в основі виведення аборигенної гуцульської породи коней було схрещування гірських коней Буковини, Галичини й Угорщини з жеребцями норійського типу – гафлінгерами і піццагаєрами, а також з кінями східного типу, в тому числі й арабською породою. На початку ХХ ст. у схрещуванні використовували чистокровних верхових коней – англо-арабських, а в подальшому кабардинських. Гуцульські коні вирізняються плодючістю та довголіттям, доброю пристосованістю до роботи в гірських умовах.

У 1868 р. розпочали виведення ваговозної породи коней, відколи в Полтавську область було завезено ваговозів із Західної Європи. Схрещували місцевих кобил (частково поліпшених іншими породами) з гірськими бельгійськими арденами, меншою мірою з брабансонами і першеронами. На Новоолександрівському кінному заводі вирощували бельгійських арденів до 1923 р., у подальшому спеціалізувалися на розведенні російської арденської породи (що пізніше отримала назву “російський ваговоз”) [0].

На українських землях досліджуваного періоду розводили різноманітні породи сільськогосподарської птиці. Методом народної селекції на основі схрещування місцевої птиці з імпортованими породами створено полтавську породну групу курей, українські вушанку та чубату породи курей м'ясо-яєчного напрямку. Ці породи відзначалися винятковими витривалістю та невибагливістю до умов утримання та годівлі, досить високими показниками продуктивності (несучість, збереженість дорослої птиці, жива маса). У 40–60-х роках минулого сторіччя на базі Української дослідної станції птахівництва методом цілеспрямованої племінної роботи з місцевими сірими качками колективом авторів під керівництвом М. В. Дахновського створено українську породну групу качок [0].

Таким чином, наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. селекція сільськогосподарських тварин набула наукового підґрунтя. Її основне завдання полягало у виведенні та поліпшенні порід і типів сільськогосподарських тварин на основі добору, підбору, використання різних методів розведення, що зумовлювали спрямовану зміну спадковості. Становлення селекції стало предтечею для виокремлення галузі племінного тваринництва і започаткування вітчизняної племінної справи в першій половині ХХ ст. Об'єктивними передумовами її становлення

було виведення низки вітчизняних порід та типів, формування державного замовлення на виробництво продукції тваринництва, організація перших галузевих науково-дослідних інституцій та вищих навчальних закладів. Українським ученим належить пріоритет у розробленні селекційно-теоретичних засад племінної справи, зокрема методики породотворення, методів добору і підбору, вчення про племінну цінність тварин тощо.

Список використаних джерел

1. Бородай І. С. Теоретико-методологічні основи становлення та розвитку вітчизняної зоотехнічної науки: монографія / Бородай І. С. – Вінниця, 2012. – 416 с. – (Історико-бібліографічна серія “Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії”; кн. 59).
2. Буркат В. П. Історичні аспекти розвитку теорії селекції у скотарстві України: монографія / В. П. Буркат, І. С. Бородай. – К.: Аграрна наука, 2006. – 584 с.
3. Буркат В. П. Нариси з історії інституту: монографія / В. П. Буркат, І. С. Бородай. – К.: Аграрна наука, 2008. – 556 с.
4. Інститут свинарства ім. О. В. Квасницького Української академії аграрних наук. До 75-річчя від дня заснування: монографія. – Полтава, 2005. – 96 с.
5. Іовенко В. М. Вівчарство України / В. М. Іовенко, П. І. Польська, О. Г. Антонеч та ін. – К.: Аграрна наука, 2006. – 614 с.
6. Племінна робота з породами великої рогатої худоби / за ред. М. А. Кравченка. – К.: Держсільгоспвидав, 1963. – 369 с.
7. Племінні ресурси України / наук. ред. М. В. Зубець, В. П. Буркат. – К.: Аграрна наука, 1998. – 336 с.
8. Рябко В. М. Истоки, достижения и перспективы науки в Аскании-Нова / В. М. Рябко, В. М. Туринский. – К.: Аграрна наука, 2001. – 256 с.
9. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф. 27. – Оп. 9. – Спр. 607. – 83 арк.
10. Там само. – Оп. 3. – Спр. 610. – 30 арк.

References

1. Borodaj I.S. Teoretyko-metodologichni osnovy stanovlennja ta rozvytku vitchyznjanoi' zootehničnoi' nauky: monografija / Borodaj I.S. – Vinnycja, 2012. – 416 s. – (Istoryko-bibliografichna serija “Agrarna nauka Ukraïny v osobah, dokumentah, bibliografii”; kn. 59).
2. Burkat V.P. Istorychni aspekty rozvytku teorii' selekcii' u skotarstvi Ukraïny: monografija / V.P. Burkat, I.S. Borodaj. – K.: Agrarna nauka, 2006. – 584 s.
3. Burkat V.P. Narysy z istorii' instytutu: monografija / V.P. Burkat, I.S. Borodaj. – K.: Agrarna nauka, 2008. – 556 s.
4. Instytut svynarstva im. O.V. Kvasnyč'kogo Ukraïns'koï' akademii' agrarnyh nauk. Do 75-ričhja vid dnja zasnuvannja: monografija. – Poltava, 2005. – 96 s.
5. Iovenko V.M. Vivcharstvo Ukraïny / V.M. Iovenko, P.I. Pol's'ka, O.G. Antonec' ta in. – K.: Agrarna nauka, 2006. – 614 s.
6. Pleminna robota z porodamy velykoï' rogatoi' hudoby / za red. M.A. Kravchenka. – K.: Derzhsil'gospvydav, 1963. – 369 s.
7. Pleminni resursy Ukraïny / nauk. red. M.V. Zubec'. V.P. Burkat. – K.: Agrarna nauka, 1998. – 336 s.
8. Rjabko V.M. Istoki, dostizhenija i perspektivy nauki v Askaniï-Nova / V.M. Rjabko, V.M. Turinskij. – K.: Agrarna nauka, 2001. – 256 s.
9. Central'nyj derzhavnyj arhiv vyshhyh organiv vlady i upravlinnja Ukraïny. – F.27. – Op.9. – Spr.607. – 83 ark.
10. Tam samo. – Op.3. – Spr.610. – 30 ark.

Demyanovskiy A. Yu., Chairman of the Ukrainian Association of Horse Breeding “Ukrhorseindustry” (Ukraine, Kiev), demau@ukr.net

Formation of the farm animal selection as the basis for domestic breeding work

The author has set a goal to prove that the development of scientific bases of selection in animal husbandry was objective prerequisite for the formation of domestic breeding work. The research is based on the use of complex of general scientific, structural and functional, historical methods as well as a large base of sources primarily on archival documents. The article shows that the theoretical and methodological basis of the breeding of farm animals namely the doctrine of the breed creation, purposeful choice and selection, evaluation of breeding qualities have developed by scientists of research institutions and institutions of higher education. Priority of Ukrainian scientists in the development of the first scientific methods of

breed formation that have used at the creation of domestic breeds and types of farm animals was proved. The characteristic of productive and breeding qualities of farm animal breeds that have created by Ukrainian scientists in the study period was represented.

Keywords: breeding work, animal husbandry, selection of farm animals.

Демьяновский А. Ю., председатель Украинской ассоциации по коневодству “Укрконьпром” (Украина, Киев), demau@ukr.net

Становление селекции сельскохозяйственных животных как основы отечественного племенного дела

Автор поставил цель – обосновать, что разработка научных основ селекции в животноводстве была объективной предпосылкой становления отечественного племенного дела. Исследование основывается на использовании комплекса общенаучных, структурно-функциональных и исторических методов, а также широкой базы источников, основу которой составляют архивные документы. В статье показано, что теоретические и методологические основы селекции сельскохозяйственных животных, а именно учение о пороодообразовании, целеустремленном отборе и подборе, оценке племенных качеств, сформулированы учеными отраслевых научно-исследовательских учреждений и высших учебных заведений. Обосновано, что украинским ученым принадлежит приоритет в разработке первой научной методики пороодообразования, положенной в основу выведения пород и типов сельскохозяйственных животных. Приведена характеристика продуктивных качеств пород сельскохозяйственных животных, выведенных отечественными учеными в исследуемый период.

Ключевые слова: племенное дело, животноводство, селекция сельскохозяйственных животных.

* * *

УДК 94(477.73):341.34

Калкутіна Н. В.

здобувач кафедри історії України, Миколаївський національний університет ім. В. О. Сухомлинського (Україна, Миколаїв), frau.kalkutina@yandex.ru

ТРАГЕДІЯ ПОЛОНУ: МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА СКЛАДОВА АДАПТАЦІЇ ІНОЗЕМНИХ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ДО УМОВ ПЕРЕБУВАННЯ В РАДЯНСЬКИХ ТАБОРАХ НКВС (НА МАТЕРІАЛАХ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ)

Метою даної публікації являється дослідження психоемоційного чинника військового полону та психологічних наслідків довготривалого утримання бранців війни в радянських таборах. Автором розглядається проблема морально-психологічного потрясіння військовослужбовців внаслідок полонення; особливості пристосування іноземних військовополонених до умов вимушеної ізоляції та її вплив на психіку та подальшу соціальну адаптацію колишніх бранців війни.

З'ясовано, що не всі військовополонені змогли однаково адаптуватися до стресових умов табору, а також змінити свої ідеологічні та світоглядні переконання.

При написанні статті використано історико-генетичний, хронологічний, порівняльний, метод аналізу та синтезу.

Ключові слова: військовополонені, табори НКВС, психологія військовополонених, психологічний вплив.

В історію Другої світової війни тісно вплетена історія військового полону, як її невід'ємної складової. Полон завжди ставав особистою трагедією кожного, хто його пережив і був одним з найгірших варіантів закінчення війни. Перебування в полоні в умовах примусової ізоляції, завжди накладало свій деструктивний відбиток на людську психіку, руйнувало колишні ціннісні орієнтації, впливало на все подальше життя колишнього військовополоненого. Й ступінь деформації свідомості бранців війни залежав від багатьох факторів, серед яких можна виділити кілька основних: обставини, за яких відбулося полонення та умови утримання військовополоненого в таборі; рівень психологічної готовності до можливості полонення; якість ідеологічної підготовки військовослужбовця та твердість його політичних переконань; попередній соціальний досвід та особливості національної ментальності бранця. Нажаль, для мільйонів солдат та офіцерів життя за колючим дротом обер-